

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-7-71-52>

УДК 373.2.011.3 – 051 : 005.642.5

Мачинська Н.І.доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри початкової та дошкільної освіти
Львівський національний університет імені І.Я. Франка**Яців М.С.**студентка
Львівський національний університет імені І.Я. Франка**ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ПЕДАГОГА У ПСИХОЛОГО-
ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ**

Анотація. У статті проаналізовано проблему професійного зростання педагога у вітчизняній та зарубіжній педагогічній думці через призму вимог сучасних динамічних змін в освіті; охарактеризовано окремі аспекти педагогічного доробку видатних педагогів. Здійснено аналіз праць видатних педагогів щодо професійного зростання. Зазначено вимоги для успішної діяльності педагога. Доведено, що успішному професійному зростанню педагога сприятиме безперервна робота над собою, поглиблення теоретичних знань, удосконалення практичних умінь та навичок. Обґрунтовано педагогічні думки, які й на сьогодні є актуальними. Закцентовано увагу на тому, що всі педагоги-дослідники були одноставними в думці щодо професійного самовдосконалення фахівця. Систематизовано особливості та основні напрями професійного зростання педагога.

Ключові слова: професійне зростання, професіоналізм, саморозвиток, самоосвіта, майстерність.

Machynska Nataliia, Yatsiv Mariia

Lviv I.Y. Franko National University

**PROBLEM PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF PEDAGOGIC IN PSYCHOLOGICAL
AND PEDAGOGICAL RESEARCHES**

Summary. The article analyzes the problem of professional growth of a teacher in national and international pedagogical thought through the prism of demands of modern dynamic changes in education. Some aspects of pedagogical work of outstanding teachers have been characterized (continuous professional self-improvement in the context of communication with other educators, personal inspiration). The analysis of works of prominent teachers concerning professional growth, in particular, Y. Komensky (improvement of teacher's skill, deepening of his knowledge and skills), has been done. According to P. Blonskii to become a real educator, it is necessary to take an active part in public life and in pedagogical work, to be an active person, who knows what he or she wants from life starting from the first years of university. There are several demands for successful work of a teacher. Among them there is a creative approach to solving pedagogical problems, respect and love to their pupils. A good teacher must be a developed, self-sufficient personality, who will be guided in life by independent conscious analysis; a teacher who can easily accept changes, create them, learn new information, make life important competences; have professional mobility. It is proved that continuous professional work on oneself, deepening theoretical knowledge, improvement of practical skills and abilities will contribute to the successful professional development of a teacher. Pedagogical thoughts, which today are relevant, are still actual. The emphasis was done on the fact that all the research-educators were unanimous in their opinion on the professional self-improvement of the specialist. The peculiarities and main directions of professional growth of a teacher (formation of readiness for professional growth during life, improvement of the ability to acquire new knowledge, search and use of invariant forms and methods of self-education, improvement of pedagogical abilities, formation and development of professional and civic position) are systematized.

Keywords: professional growth, professionalism, self-development, self-education, skill.

Постановка проблеми. Перманентність змін, що відбуваються в освітній галузі, на перше місце ставлять систематичну самостійну роботу педагога з розвитку професійної компетентності, поглиблення його теоретичних знань та вдосконалення практичних умінь. Адже для того, щоб навчати, йому самому необхідно постійно вчитись. В історії вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки проблема професійного зростання педагога посідає одне з провідних місць [4, с. 152].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній педагогічній теорії питаннями підготовки і професійного розвитку педагогів займалися О. Абдулліна, І. Зязюн, М. Євтух, Л. Петухова, В. Сластьонін, Н. Слюсаренко, Н. Хміль та інші. Різні аспекти роботи педагогів відобра-

жено у працях Н. Бібік, М. Вашуленка, К. Гуз, В. Ільченко, О. Савченко. Проблеми професійного вдосконалення педагогів у післядипломній освіті розглядали Л. Гончаренко, А. Зубко, В. Кузьменко, В. Олійник. Вплив на становлення й розвиток неперервної педагогічної освіти здійснювався завдяки дослідженням вітчизняних науковців історичного аспекту розвитку освіти: А. Кузьмінського, В. Крисюка, В. Лугового, О. Сухомлинської. Проблема стимулювання професійної діяльності педагога розкривалась у публікаціях А. Алексюка, К. Волкова, В. Ільїна, П. Каптерева, І. Лернер, В. Лозової, В. Маслова. У дослідженнях М. Боритка, Б. Вульфова, О. Газмана, В. Іванова, М. Сергеева зазначено, що професійне зростання педагогів – обов'язкова складова сучасної освіти, показник суб'єктності

педагога на всіх етапах його неперервної педагогічної освіти.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим проблема професійного зростання педагога залишається актуальною і на сьогодні у зв'язку з впровадженням провідних положень Концепції нової української школи (НУШ), що передбачає формування готовності у вихователів, вчителів, викладачів до постійного самовдосконалення, саморозвитку, самоосвіти.

Мета статті. Метою дослідження є визначення особливостей та напрямів професійного зростання педагога у педагогічній теорії.

Виклад основного матеріалу. Проблема професійного зростання особистості завжди була об'єктом дослідження філософських та педагогічних шкіл у різні історичні періоди. У них відображалися практики саморозвитку, досвід роботи над собою видатних людей, представників різних історичних епох, обґрунтовувались індивідуальна і соціальна значущість самовиховання, самоосвіти, самовдосконалення тощо. Дослідники протягом тривалого часу зазначали у своїх ученнях та концепціях сутнісні риси усвідомлених форм саморозвитку особистості, залежність їх спрямованості від домінуючих цінностей, матеріально-економічних відносин, релігійних доктрин на конкретно-історичних етапах розвитку людства (Конфуцій, Сократ, Платон, Аристотель, Сенека, І. Лойола, Й. Песталоцці, Д. Локк, М. Монтень, Г. Гегель, І. Гете, І. Кант, Т. Манн, Ж.-Ж. Руссо, І. Фіхте та ін) [6, с. 210].

В. Примакова наголошує, що до питань професійного зростання педагогів, окреслення й обґрунтування вимог до їх особистості неодноразово зверталися такі педагоги-класики, як: Я. Коменський, Дж. Локк, А. Дістерверг, П. Лесгафт, С. Шацький, П. Блонський, Ш. Амонашвілі, Г. Селевко. Дослідниця стверджує, що спільним аспектом у різних дослідженнях є необхідність наявності у педагога сукупності відповідних якостей і властивостей, що характеризували б спрямованість його педагогічної діяльності, професійного та особистісного зростання [9, с. 6].

Т. Шестакова, досліджуючи праці Я. Коменського, зазначає, що чеський педагог закликав кожного вчителя серйозно ставитись до вдосконалення своєї майстерності, до постійного поглиблення своїх знань, адже творцю майбутнього соромно стояти нижче від працюючих ремісників («Закони для вчителів») [15]. Я. Коменський також зазначав, що педагогу необхідно володіти мистецтвом навчання та виховання; знати, чому, коли та як необхідно виявляти вміння використання мистецтва суворості; потрібно збуджувати в дітях гаряче бажання пізнання та навчання, а це можливо, якщо педагог буде притягувати їх своїми манерами та словами, батьківським ставленням, якщо він буде чесним і безперервно працюватиме, удосконалюючи свої професійні здібності [2, с. 21].

Порушуючи питання професійного зростання педагога, Дж. Локк вважав, що вихователів, який хоче виховати, а не зіпсувати дитину, треба слідувати за власною поведінкою, яка б не суперечила його словам [5, с. 178].

О. Самсонова наголошує, що А. Дістерверг, якого ще називають «учитель учителів», ставив питання про неперервність педагогічної освіти, а професійне зростання вважав важливим фактором і суттєвою передумовою розкриття творчого потенціалу педагога. У «правилах» для вихователя він закликав кожного педагога бути вихованим, постійно працювати над собою, навіть тоді, коли навчаєш і виховуєш інших [12]. Дослідник зазначав, що це вимагає постійного зростання, розширення кругозору педагога, поглиблення теоретичних знань і вдосконалення професійних вмінь та навичок [9, с. 7].

П. Блонський, науково-педагогічна діяльність якого є яскравим прикладом поєднання теорії та практики, у праці «Мої спогади» стверджував, що педагоги повинні бути вихованими та глибоко освіченими людьми, безперервно вдосконалюючи свої знання та майстерність, бути цікавими особистостями, які люблять життя. Щоб стати такими педагогами, вважав дослідник, студенти ще у вищому навчальному закладі повинні брати активну участь у педагогічній роботі та громадському житті. П. Блонський також закликав до органічної єдності теоретичної та практичної підготовки, тісного зв'язку педагогічної теорії з практикою [2, с. 23]. Звичайно, всі ці вимоги є актуальними й для сучасного педагога, який не повинен зупинятись на досягнутому, якщо хоче професійно рости і вдосконалюватись.

Відомий педагог-класик Ш. Амонашвілі переконує, що по-справжньому прагне до самоосвіти лише творчий педагог. Педагог виділяє три головних джерела творчості: 1) спілкування з іншими педагогами, в якому розвивається, уточнюється та збагачується власний досвід; 2) література (педагог повинен уміти користуватися педагогічною літературою); 3) натхнення (виникає лише тоді, коли вчитель чи вихователь любить дітей) [10, с. 75].

Т. Шестакова зазначає, що до проблеми роботи над собою звертався і відомий український педагог-мислитель Г. Сковорода, який бачив у цьому провідний шлях досягнення майстерності в освітній справі, а тому проголошував принцип: «Довго учись сам, якщо хочеш навчати інших» [15].

Серед вітчизняних педагогів-класиків, які були небайдужими до проблеми професійного зростання педагога, є: К. Ушинський, С. Русова, А. Макаренко, В. Сухомлинський.

К. Ушинський головний шлях до оволодіння педагогічним мистецтвом як наукою вбачав у прагненні педагога до самоосвіти, до вивчення найновішої педагогічної літератури, оскільки тільки обізнаність з усією «різноманітністю педагогічних заходів і методів виховання може врятувати вихователя від тієї впертої однобічності, яка, на жаль, надто часто зустрічається в педагогів-практиків» [14, с. 40]. Як стверджував К. Ушинський, педагог існує як фахівець до тих пір, поки він вчиться, коли він перестає вчитися, в ньому помирає педагог [3, с. 8].

Великого значення професійному зростанню «садівниць» надавала С. Русова. У праці «Дошкільне виховання» педагог писала, що вихователь у процесі педагогічної діяльності повинен багато читати і постійно збагачувати свої знання,

бо «...той, хто учить, повинен сам учитись і багато знати». Саме педагога С. Русова називала «джерелом освіти» [11, с. 67]. Крім того, зважаючи на те, що педагогіка, психологія, практика дошкільного виховання постійно розвиваються, змінюються, С. Русова додає, що і вихователь у своїй роботі повинен враховувати ці зміни. Це можливо лише завдяки фаховому вдосконаленню: «Садівниця мусить йти завше наперед, прислухаючись до нових спостережень над дітьми, до нових гасел, які залунають у справі виховання відповідно до тих або других настроїв, течій суспільного життя» [11, с. 186].

О. Гаманюк зазначає, що значну увагу проблемам професійного зростання педагога приділяв відомий педагог-дослідник А. Макаренко. Педагог був переконаний у тому, що вихователь повинен відповідати певним вимогам: бути патріотом своєї Батьківщини; мати добру загальноосвітню, професійну і педагогічну підготовку; бути ініціативним, активним, енергійним і життєрадісним, гуманним і чуйним товаришем і другом, вимогливим до себе і вихованців; працювати творчо; уміти аналізувати свою роботу і вивчати досвід роботи товаришів; мати педагогічний такт. Для того, щоб бути хорошим педагогом, треба багато працювати над собою. Також А. Макаренко відзначає, що в рамках колективу педагог повинен уникати шаблону, діяти творчо, експериментувати, шукати кращі методи впливу на вихованців [1, с. 265].

Видатний педагог-гуманіст В. Сухомлинський переконує, що основою для професійного зростання педагога є самоаналіз роботи. Адже вміння робити самоаналіз – це показник педагогічної праці вихователя, його педагогічної культури. Формування його творчої особистості неможливе без удосконалення професіоналізму. Василь Олександрович дає пораду педагогу-початківцю: все життя збагачувати свою педагогічну і психологічну культуру, щомісяця поповнювати свою бібліотеку трьома книгами, одна з яких «про душу дитини» [1, с. 279–270].

Педагог переконував, що забезпечення вільного часу освітян є однією з найважливіших умов розвитку творчості педагогів. Особливо актуальними для сьогодення є слова В. Сухомлинського: «Вільний час учителя – це корінь, який живить гілки педагогічної творчості і учителеві потрібний вільний час, щоб обдумувати нові досягнення науки, поповнювати свої знання, узагальнювати набутий досвід» [13, с. 73]. Втомлений, роздратований педагог не спроможний продуктивно використовувати свій теоретичний та практичний потенціал для професійної діяльності.

До сучасних вітчизняних педагогів-дослідників, які займалися питаннями професійного зростання педагогів, належать: І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос, О. Міхеєва, Н. Гузій.

Дослідники з педагогічної майстерності зазначають, що швидкість професійного зростання вихователя значно залежить від педагогічних здібностей, а саме:

- комунікативності – професійної здатності педагога, що характеризується потребою в спілкуванні та вмінні його здійснювати;
- перцептивних здібностей – професійної проникливості, пильності, педагогічної інтуїції, здатності сприймати та розуміти іншу людину;

- емоційної стабільності – здатності володіти собою, зберігати самоконтроль, здійснювати саморегуляцію в будь-якій ситуації, незалежно від сили зовнішніх чинників, що провокують емоційний зрив;

- динамізму особистості – здатності активно впливати на іншу особистість;

- оптимістичного прогнозування – прогнозування розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній і перетворення всієї структури особистості через вплив на її позитивні якості;

- креативності – здатності до творчості, спроможності генерувати незвичні ідеї, відходити від традиційних схем для отримання кращого результату, швидко розв'язувати проблемні ситуації [5, с. 35–36].

О. Міхеєва, розробляючи професіограму випускника спеціальності «Дошкільне виховання», виділяє вимоги, для успішної діяльності педагога:

- вміти творчо підходити до вирішення педагогічних завдань;

- поважати та любити своїх вихованців;

- бути розвиненою, самостійною, самодостатньою особистістю, яка керуватиметься в житті власними переконаннями й самостійним свідомим аналізом;

- бути педагогом, здатним сприймати зміни, творити їх, розцінювати змінність як органічну складову власного способу життя;

- самостійно навчатися, оволодівати новою інформацією, виробити життєво важливі для себе, як педагога, компетенції [7, с. 9].

Дослідниця у сфері педагогіки Н. Гузій наголошує, що специфічним результатом самореалізації педагога виступає сформованість у нього готовності до подальшого професійного удосконалення як показник зрілості та розвиненості особистості педагога-професіонала [8, с. 77].

Спираючись на результати багатьох досліджень, ми виокремлюємо певні особливості професійного зростання педагога:

- здатність аналізувати особистісні професійні здобутки;

- вивчення досвіду колег;

- відповідність поведінки педагога тим ідеям, які він пропагує;

- прагнення до самоосвіти, ознайомлення та вивчення новітніх зразків педагогічної літератури.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми професійного зростання педагогів дає можливість виокремити такі основні напрями професійного зростання:

- формування готовності до професійного зростання упродовж життя;

- удосконалення вміння самостійно оволодівати новими знаннями;

- пошук і використання інваріативних форм і методів самоосвіти;

- удосконалення педагогічних здібностей;

- формування і розвиток професійної та громадянської позиції.

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи погляди дослідників на проблему професійного зростання педагога, констатуємо, що означена проблема залишається актуальною вже протягом багатьох століть. Дослідники єдині в думці, що педагог існує як фахівець до тих пір, поки про-

довжує самовдосконалюватись, розвиває власні професійні навички. Аналіз наукових праць показує, що дослідники розглядали і продовжують розглядати безперервний професійний розвиток педагога як невід'ємну складову системи освіти. Саме такий педагог-професіонал здатний опти-

мізувати всі види освітньої діяльності, сформулювати світогляд дітей та розвинути їхні здібності. Перспективи подальших наукових досліджень убацьмаємо в розробці мотиваційних тренінгів, які доцільно використовувати для формування у педагогів готовності до професійного зростання.

Список літератури:

1. Гаманюк О. Деякі аспекти розвитку педагогічної майстерності вчителів початкових класів у педагогічній спадщині А.С. Макаренка та В.О. Сухомлинського. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 10 (269), Ч. 4. С. 264–275.
2. Глузман Н. Творче використання педагогічної спадщини в професійній підготовці вчителя. Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія «Педагогічні науки». 2013. № 123(1). С. 20–24.
3. Жорова І., Кузьмич Т., Назаренко Л. Самоосвіта педагога як умова підвищення його професійної компетентності: методичні рекомендації. Херсон : РІПО, 2012. 48 с.
4. Жорова І. Професійний розвиток учителя у світлі педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія «Педагогічні науки»*. 2013. № 123(1). С. 151–154.
5. Зязюн І., Крамущенко Л., Кривонос І. та ін. Педагогічна майстерність: підручник. Київ: Вища школа, 1997. 349 с.
6. Мирончук Н. Професійно-особистісний саморозвиток майбутнього педагога: сутнісні характеристики та шляхи формування. *Нові технології навчання*. 2013. Вип. 76. С. 209–214.
7. Міхеєва О. До проблеми розробки професіограми випускника зі спеціальності «Дошкільне виховання» рівнів «бакалавр», «магістр». *Освіта Донбасу*. 2005. № 4 (111). С. 8–11.
8. Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітанських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи: монографія / за ред. Н.В. Гузій; Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. 427 с.
9. Примакова В. Вимоги до особистості вчителя початкових класів у працях педагогів-класиків. *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 3(43), С. 5–9.
10. Психолого-педагогічний супровід самоосвітньої діяльності вчителів : навчально-методичний посібник / укладач: Замулько О. Черкаси : ЧОІПОП ЧОР, 2017. 93 с.
11. Русова С. Дошкільне виховання. Катеринослав, 1918. 162 с.
12. Самсонова О. Професійний саморозвиток вихователя дошкільного навчального закладу як педагогічна проблема. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp12/samsonova.pdf. – Назва з екрану.
13. Сухомлинский В. Павлышская средняя школа: обобщение опыта учебно-воспитательной работы в сельской средней школе. Москва : Просвещение, 1979. 393 с.
14. Ушинський К. Твори. Київ : Рад. школа, 1954. Т. 1. 449 с.
15. Шестакова Т. Особистісно-професійне самовдосконалення вчителя в історії та теорії педагогічної думки. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/4171/1/Shestakova.pdf> – Назва з екрану.

References:

1. Hamanyuk O. (2013). Deyaki aspekty rozvytku pedahohichnoyi maysternosti vchyteliv pochatkovykh klasiv u pedahohichniy spadshchyni A.S. Makarenka ta V.O. Sukhomlyns'koho [Some aspects of the development of pedagogical skills of primary school teachers in the pedagogical heritage of A.S. Makarenko and V.O. Sukhomlynsky]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*, no. 10, pp. 264–275.
2. Hluzman N. Tvorche vykorystannya pedahohichnoyi spadshchyny v profesiyniy pidhotovtsi vchytelya [Creative use of the pedagogical heritage in the professional training of the teacher] *Naukovi zapysky [Kirovohrads'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]. Seriya «Pedahohichni nauky»*, no. 123(1), pp. 20–24.
3. Zhorova I., Kuz'mych T., Nazarenko L. (2012). Samoosvita pedahoha yak umova pidvyshchennya yoho profesiynoyi kompetentnosti [Self-education of a teacher as a condition for increasing his professional competence]. Kherson : RIPO. (in Ukrainian).
4. Zhorova I. (2013). Profesiynny rozvytok uchytelya u svitli pedahohichnoyi spadshchyny V.O. Sukhomlyns'koho [Professional development of the teacher in the light of V.A. Sukhomlynsky's pedagogical heritage]. *Naukovi zapysky [Kirovohrads'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]. Seriya «Pedahohichni nauky»*, no. 123(1), pp. 151–154.
5. Zyazyun I., Kramushchenko L., Kryvonos I. (1997). Pedahohichna maysternist' [Pedagogical skill]. Kyiv : Vyschashkola. (in Ukrainian).
6. Myronchuk N. (2013). Profesiyno-osobystisnyy samorozvytok maybutn'oho pedahoha: sutnisni kharakterystyky ta shlyakhy formuvannya [Professional-personal self-development of the future teacher: the essential characteristics and ways of formation]. *Novi tekhnolohiyi navchannya*, no. 76, pp. 209–214.
7. Mikhayeva O. (2005). Do problemy rozrobky profesiogramy vypusknika zi spetsial'nosti «Doshkil'ne vykhovannya» rivniv «bakalavr», «mahistr» [To the problem of developing a professional graduate from the specialty "Preschool education" levels "Bachelor", "Master"]. *Osvita Donbasu*, no. 4 (111), pp. 8–11.
8. Huziy N. (ed.) (2015). Pedahohichna tvorchist', maysternist', profesionalizm u systemi pidhotovky osvityans'kykh kadriv: zdobutky, poshuky, perspektyvy [Pedagogical creativity, skill, professionalism in the system of training of educational personnel: achievements, searches, prospects]. Kyiv : NPU imeni M. P. Dragomanova (in Ukrainian).
9. Prymakova V. (2013). Vymohy do osobystosti vchytelya pochatkovykh klasiv u pratsyakh pedahohiv-klassykyv [Requirements for the personality of the institutional teacher in the work of classical pedagogues]. *Tavriys'ky visnyk osvity*, no. 3, pp. 5–9.
10. Zamulko O. (ed.) (2017). Psykholoho-pedahohichnyy suprovitd samoosvitn'oyi diyal'nosti vchyteliv [Psychological and pedagogical support of teachers' self-education activity]. Cherkasy: CHOIPOP CHOR.
11. Rusova S. (1918). Doshkil'ne vykhovannya [Preschool education]. Katerynoslav.

12. Samsonova O. (2013). Profesiynyy samorozvytok vykhovatelya doshkil'noho navchal'noho zakladu yak pedahohichna problema [Professional self-development of a teacher of a preschool educational institution as a pedagogical problem]. Available at: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp12/samsonova.pdf (accessed 17 April 2019).
13. Sukhomlinskiy V. (1979). Pavlyshskaya srednyaya shkola: obobshcheniye opyta uchebno-vospitatel'noy raboty v sel'skoy sredney shkole [Pavlyshskaya secondary school: a summary of the experience of educational work in a rural secondary school]. Moscow : Prosveshcheniye. (in Russian).
14. Ushyns'kyi K. (1954). Tvory [Works]. Kyiv : Radyans'ka shkola.
15. Shestakova T. (2009). Osobystisno-profesiyne samovdoskonalennya vchytelya v istoriyi ta teoriyi pedahohichnoyi dumky [Personal and professional self-improvement of the teacher in the history and theory of pedagogical thought]. Available at: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/4171/1/Shestakova.pdf> (accessed 17 April 2019).